

BATI DÜŞÜNCESİ, LIBERAL KAPİTALİZM VE ÇEVRE
WESTERN THOUGHT, LIBERAL CAPITALISM AND ENVIRONMENT

Doğan BIÇKI*

ÖZET

Çevre sorunlarının kaynakları üzerine temelde iki yaklaşımın olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımlardan birisi, Marksist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, çevre ile ilgili problemlerin sorumlusu liberal kapitalist sistemdir. Çünkü bu sistemin kardan başka gözeceği bir şey yoktur. Kapitalist girişimci karını maksimize ederken, doğal kaynakları sömürmektedir. Marksist görüşe göre, kelimenin geniş anlamıyla, bu kaynaklar devlet kontrolü altında tutulmalıdır. Diğer görüş ise, ‘serbest piyasa çevreciliği’ olarak adlandırabileceğimiz görüştür. Buna göre sorunun çözümü ancak özel mülkiyette ve serbest piyasadadır. Liberal yaklaşıma göre, doğal kaynakları kamu imtiyazıyla korumak mümkün değildir. Çünkü, bir malın sahihsiz olması demek, tüm davetsiz misafirlere açık olması demektir. Bu çalışmada, çevre sorunlarının kökeninin anlaşılabilmesi için, daha derin bir anlayışa gerek olduğu öne sürülmektedir. Çünkü her iki yaklaşım da varlıklarını Batı düşünce geleneğine borçludurlar ve aynı ağacın iki farklı kolu olarak görülebilirler.

Anahtar Kelimeler: Batı düşüncesi, Marksist yaklaşım, serbest piyasa çevreciliği

ABSTRACT

There are mainly two approaches to the sources of environmental problems. One of them is the Marxist approach. According to this approach, liberal capitalist system is responsible for the environmental problems, because this system does not care for anything except ‘profit’. While maximizing their profits, capitalist enterprises have been exploiting natural resources. According to the Marxist approach, in the broader sense of the word, these resources must be kept under state control. The other approach is, what we can call “free market environmentalism”, which finds the only solution in private ownership and free market. According to this approach, it is not possible to preserve natural resources under public tenure, because, if a property has no owner, it means that it is open to every kind of intrusion. In this article, it is asserted that: in order to understand the origins of the environmental problems, we must have a deeper insight. Since both approaches owe their origin to the Western thought, they can be seen as two separate branches of the same tree.

Keywords: Liberal thought, Marxist approach, free market environmentalism

GİRİŞ

Ekolojik sorunlar günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu sorunların başında gelmektedir. Konu ile ilgili tartışmalar göz önüne alındığında, sözkonusu sorunların temelinde kapitalist sistemin mevcut olduğu teşhis edilebilir. Sorunun temelinde kapitalizmin görülmesi özellikle liberal kapitalizm-çevre ilişkisini, tartışmanın merkezi haline getirmiştir. Bu bağlamda, çevre sorunlarının temelinde liberalizmin de esasını oluşturan özel mülkiyet, serbest piyasa sistemi ve kar maksimizasyonunun olduğu, özellikle Marksist düşünürler tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Marksist yaklaşım, ekolojik sorunların çözümünün, doğal kaynakların özel mülkiyetin konusu olmaktan çıkarılması ile mümkün olabileceği iddiasındadır. Buna liberaller, ekolojik sorunların çözümünde liberal perspektifin öncüllerini sınırlandırmak veya ortadan kaldırmak şöyle dursun, daha da belirginleştirilip realize edilmesi gerektiğinin önemli olduğunu vurgulayarak karşılık vermişlerdir. Liberallerin ekolojik sorunların çözümü için liberalleşmenin daha da artırılması önerisini içeren yaklaşımları ‘serbest piyasa çevreciliği’ olarak adlandırılabilir.

Sorunların temelinde politik/ekonomik sistemin görülmesi, halihazırda egemen olan liberal kapitalist sistemin Marksist eleştirisini daha kabul edilebilir hale getirmiş olsa da, analiz biraz daha derinleştirildiğinde, yani politik/ekonomik sistemin ötesine, felsefi arka plana inildiğinde, Marksist yaklaşımın da ekolojik açıdan sorunlu olduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışma, ekolojik sorunların temelinde hem Marksist hem de Liberal düşüncüyü bünyesinde barındıran ‘Batı düşüncesini’ görmektedir. Söz konusu düşüncenin temelini ise özne-nesne ayırımına dayalı Kartezyen düşünce oluşturmaktadır. Doğanın, bir öteki olarak telakki edilmesi, özneye bu ötekini dönüştürme konusunda tanınan imtiyaz ve teknolojiye insani amaçların gerçekleştirilmesini sağlayacağına ilişkin duyulan sarsılmaz güven ve bu anlamda atfedilen olumlu değer, Marksist ve Liberal düşüncelerin ortak öncüllerini teşkil etmektedir.

BATI DÜŞÜNCEİ: LİBERAL KAPİTALİZMİN – MODERNLİĞİN KÖKLERİ

Doğa, 16. yüzyılda sahip olduğu tanrıçalık mertebesinden 17. yüzyılda düşüşe uğrayarak bir makine haline gelmiştir. 17. yüzyılda yer alan bu düşüş sonucu o, insanın, kullanımına/sömürüsüne açık; sınırlarına sonuna kadar erişilebilir bir konu haline dönüşür (Bumin, 1996:19).

Doğu kültürlerinden farklı olarak, insanın kendisini onu kuşatan çevreden ayrı düşünebilmesinin felsefi temelleri onyedinci yüzyılda atılmıştır. Bu noktada özellikle Bilimsel Devrim’in düşünürleri ve bunların katkıda buldukları evren kavrayışı üzerinde durulmalıdır.

Organik, canlı ve manevi bir evren anlayışı onyedinci yüzyılda yerini makine tarzındaki dünya anlayışına bırakmış ve dünya makinası modern çağların

baskın metaforu haline gelmiştir. Bu gelişme, fizik ve astronomide Copernicus, Galileo ve Newton'un başarılarıyla zirveye ulaşan devrimsel değişimler sonucunda meydana gelmiştir. Onyedinci yüzyıl bilimi, kendisinden daha sonraki dönemlere de damgasını vuracak şekilde, Descartes'ın tasarladığı doğanın matematiksel tasvirinden ve Kartezyen ikicilikten (zihin-beden ayrımı) etkilenmiştir. Bu dönemin bir başka önemli ismi olan Bacon tarafından savunulan düşünceler, doğaya olan bakışı derinden etkilemiştir. Bacon'ın düşüncesinde doğa, insanın gücünü sergileyeceği bir hakimiyet alanıdır.

Capra'ya göre bu döneme kadar bilim adamlarının tavrı ekolojik idi. İnsan ve onu çevreleyen evren bir bütün olarak düşünülüyordu. Bu tavır on yedinci yüzyılda değişti. Bu değişim bütünleşmeci faaliyetten kendini kanıtlayıcı faaliyete geçiş yönünde oldu. Capra'nın değerlendirmesine göre, Bacon'dan beri bilimin amacı, doğaya hükmetmek ve onu denetim altına almak oldu ve bugün baskın biçimde hem bilim hem de teknoloji radikal biçimde ekoloji karşıtı amaçlar için kullanılmaktadır. Besleyip büyüten anlamındaki antik yeryüzü kavramı, Bacon'un yazılarında temelden değişmiş ve organik doğa anlayışı bir makine tarzındaki dünya metaforuyla yer değiştirerek Bilimsel Devrimin ardından ortadan kaybolmuştur. Batı uygarlığının daha ileriye gelişimi için son derece önemli olan bu değişim, Descartes ve Newton tarafından tamamlanmıştır (Capra, 1992:57).

Newtoncu fizikte bütün fiziksel olaylar, yerçekiminin gücüyle meydana gelen maddi parçacıkların hareketine indirgenmiştir. Maddenin ne amacı ne de bir niyeti vardır. Arzu, yaşam ya da ruh atomları yoktur. Kartezyen düşüncede ise, fiziksel dünya, zihinsel dünyanın karşısında, ayrı bir dünya olarak kurulmuştur. Descartes'ın bilim felsefesinde, düşünen tözler (res cogita) ve mekanik bedeni oluşturan tözler (res extensa) vardır. Bu ayrımın başka biçimde ifadesi, zihin/beden ikiciliğidir (Zohar, 1998:51,98). Ancak bu ikicilik sayesinde insanın, kendisini kuşatan doğadan ayrı ve onun üzerinde bir varlık olarak düşünebilmesi mümkündür. Eğer maddi dünya, kişinin varlığından ayrılacak bir şey ise, bu durumda onun hizmetine sunulmuş bir makineden başka bir şey değildir.

Maddi dünyanın bir makine olarak görülmesi ve maddede hiçbir amaç, hayat ya da ruhsallık olmadığı şeklindeki görüş (mekanik bir sistem tarzındaki evren anlayışı), sosyal bilimlerdeki yansımaları da gözönüne alındığında, doğanın işletilmesi ve sömürülmesi için bilimsel bir gerekçe temin etmiştir. Locke, insan doğası teorisini oluştururken doğa yasalarının fizik evreni yöneten yasalara sahip olduğundan yola çıkmıştır. Bu bağlamda, atomların gaz içerisinde dengeli biçimde duruşlarına bakarak insanlar için de doğal bir denge durumu öngörmüştür. Bunun için hükümetin görevi insanlara yasaları zorlamak değil ; devlet varılmadan önce varolan doğa yasalarını keşfedip uygulamaktır. Locke'a göre; bu doğa yasaları, mülkiyet hakkını olduğu kadar bütün bireylerin özgürlük ve eşitliğini içerir. Locke'un fikirleri Aydınlanma'nın değer sistemine temel oluşturmuş ve modern ekonomik ve siyasal düşünce üzerinde güçlü bir etki yapmıştır. Bireycilik, mülkiyet hakkı, serbest pazar gibi kavramlaştırmalar, bu düşüncenin ürünleridir (Capra, 1992:71).

Siyasal/iktisadi sistem çevre ilişkisi konusunda ana hatlarıyla iki karşıt yaklaşımın olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, Marksist yaklaşımdır. Buna göre, liberal kapitalist sistem, çevreyi çoğunlukla hesaba bile katmayarak ona kökten zarar veren bir sistem olarak işlemektedir. İkinci yaklaşımsa, liberal versiyonludur ve piyasa düzeni ile çevreciliğin bağdaşabileceğini savunur. Her ne kadar karşıt görüşleri savunsalar da, felsefi temelde her ikisinin de yukarıda sınırları çizilen Aydınlanma düşüncesi içinde olduklarını belirtmek gerekir.

MARKSİST AÇIDAN LİBERAL KAPİTALİZM VE ÇEVREYLE İLİŞKİSİ

Joel Kovel'a göre kapitalizm, anlamlı yaşamın benliği maksimize eden yaşam olduğunu söyler. 'Ben' daha fazlaya sahip olacak, daha fazlayı başaracaktır. İyi yaşam budur. Anlamlı yaşam, kişinin en fazla karı elde ettiği, en büyük başarıyı sağladığı yaşam olarak anlaşılır. 'Benlik Maksimizasyonu' ilkesi kapitalist toplumun kişisel ideolojisidir. Bu benmerkezci tutum, doğa karşısında da geçerlidir.

Kovel'a göre, doğaya karşı egosal tutumların artması kapitalizmin yapısında vardır. Çevre kirliliğini, kaynak tüketimini ve gereksiz enerjiyi azaltmayı amaçlayan her program, kapitalizmin 'kanı-canı' olan karı da azaltacaktır. Sonuçta sermaye büyümek veya ölmek, diğer bir deyişle dünyanın yaşamını yok etmek zorundadır. Kapitalizmin yıkımını aşmak için çözüm önermeyen bir ekoloji programı kendi kendini kandıran bir çabadır. Kapitalizmde insan ile doğa arasında kurulan ilişki organik değil inorganiktir. Doğa bu düzende yalnızca bir kaynak olarak kavranır (Kovel, 1994:261).

Ross Pool'a göre, kapitalizmde doğal dünya insan yapıtısı haline gelmiştir. Doğal dünya, artık insani dünyanın onun yasalarına ve kaprislerine maruz kaldığı gizemli öteki değildir; koruma politikaları tarafından lütfen ve belli belirsiz şekilde korunmaktadır. Şimdi artık, insani kapasitenin, doğal dünyayı dönüştürme kapasitesinin egemen olduğu bir dünyada yaşamaktayız. Kapitalizmin zaferi, belki de trajedisi kar peşinde koşmaktır. Kapitalist üretimin amacı kar olsa bile son noktasının tüketim olması gerekir (Poole, 1993:52).

Macdonald ve Myres'a göre, Kapitalist şirketler kazançlı, ancak, bir o kadar da yıkıcı (destructive) ürünler üretme haklarının olduğunda ısrar etmektedirler. Kazançlı olmasından başka kriter tanımayan bu sistemde, üretimin yöntemi, çevre açısından sürdürülebilir değildir. Bu onlara göre, radikal çevreciliğin niçin kapitalist bir sistemin yerine sosyalist bir sistemin geçirilmesini savunduklarını açıklamaktadır. Mevcut sistemin savunucuları, kapitalist şirketlerin pazarın taleplerini karşıladığını belirtmektedirler. Tren veya diğer topluma yönelik hizmetleri değil, daha kazançlı olan özel araçlar ve bilgisayar oyunlarını üretmektedirler; çünkü, insanların istediği budur; rasyonel bolluk gerçekçi olmayan bir hedeftir; çünkü, insan doğası verili bir maddiyat düzeyiyle asla tatmin olmayacaktır. Diğer yandan, kapitalist sistemde yeni bir ürünün belli bir talebi karşılamak üzere üretildiği varsayımı doğru değildir. Kapitalist sistem

bunun yerine, belli ürünleri ortaya sürmekte ve bunun arkasından bunları bir ihtiyaç haline sokmaktadır. Diğer bir deyişle suni bir ihtiyaç icat etmektedir. Örneğin, hololop, paten ve hatta Rolls-Royce gibi ürünler, bir talebi/ihtiyacı karşılamak üzere değil; bir talep yaratmak üzere üretmişlerdir. Bu yüzdendir ki; modern kapitalizmin en temel enstrümanı reklamcılıktır. Sonuç olarak kapitalist bir sistemin tüketimciliği dayatması nedeniyle, sürdürülebilirlik kaygısının olması düşünülemez (Macdonald ve Myres, 1998: 307). Kapitalist üretim biçiminin kendi talebini yarattığına dair Baudrillard'ın yapısalcılık ve Marksizm'den devraldığı eleştirel bakışın da tüketimciliğin dayatılmasına dair görüşlerle aynı yönde olduğu görülür (Baudrillard, 1997: 82).

Kapitalizmin genelde çevreyi tahrip ettiğine hatta hiç dikkate almadığına dair Marksist yaklaşımların aksine liberal düşünce savunucularının da piyasa merkezli düzenin, çevre ile uyumlu olabileceğine dair yaklaşımları vardır.

LİBERAL KAPİTALİZM VE ÇEVREYE BAKIŞI: SERBEST PİYASA ÇEVRECİLİĞİ

Bir görüşe göre, Adam Smith 'Ulusların Zenginliği'ndeki liberal ihracat ve ithalat sistemi ifadesiyle, 'liberal' kavramını ilk kullanan yazar olmuştur. Zamanla kullanımı yaygınlaşan kavram, 19. yüzyıl ortalarına ve sonlarına doğru siyaset sözlüğüne iyice yerleşerek 'laissez faire laissez passer (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler)' ifadesinin yerini almış, düşünce ve ifade özgürlüğünü, üretim araçlarının özel mülkiyet konusu oluşunu ve serbest ticareti savunuların adlandırılmasında kullanılan etiket haline gelmiştir (Yayla, 1998: 15).

Liberalizmin, kapitalizm ve serbest piyasa ekonomisi ile özdeşleştirilerek ekonomik liberalizme indirgenmesine Sartori karşı çıkar. Ona göre Liberalizm, adı geç konmuş bir olgu olup (16. yüzyılda ortaya çıkıyor; adı 19. yüzyılda konuyor) temel meselesi iktidarın sınırlandırılması olan siyasal bir doktrindir (Sartori, 1996: 12). Fakat bu yaklaşım, tartışmayı siyasal düşünceye açtığından, burada asıl konumuz çerçevesinde tanım, iktisadi anlamında sınırlı tutulmaktadır.

Gorz'a göre, liberal iktisadi uslamlamada, girişimcilerin ve serbest girişimin toplumsal işlevi üzerine en ufak bir değer yargısı yoktur. Tersine, ne girişimciler ne de serbest girişim toplumsal amaç peşinde koşar. Toplumsal kaygıları pek yoktur. Herkes kendi çıkarını serbestçe sürdürürse; tüm toplum bundan kazançlı çıkacaktır. Gorz'a göre, iktisadi liberalizm taraftarları için işin özü şudur: Bireylerin kendi çıkarlarını izleme özgürlüğünün koşulu, topluluk karşısında sorumsuzluklarıdır. Ona göre bu sorumsuzluk, liberal teoride 'insanlar iyi değildir' olgusuyla doğrulanır; İnsanlar iyiliği istemezler ve bunu isteme yeteneğinden yoksundurlar. Ancak amaçlamayarak, kendi yararlarına çalışırken toplum için iyiyi üretmiş olurlar (Gorz, 1995:159).

Huffman'a göre, serbest piyasa çevreciliğini reddedenler Ortodoks çevrecilerdir. Onlar çevresel tahribin sorumlusu olarak merkezi yönetime dayalı

Doğu Avrupa ekonomilerini görmektedirler. Bu düşünceye göre, özel aktörlerin kazanç güdüsüyle çevresel değerlere gönüllü olarak bağlı kalacakları düşüncesi, kabul edilebilir değildir. Bu ideolojiyi benimseyenlere göre üstün bir otoritenin -devlet veya uluslararası toplum gibi- kontrolü elde tutması ve bu yönde düzenlemeler yapması gereklidir. Huffman'a göre uluslararası toplumun çevreyi korumaya yönelik olarak yaptığı düzenlemeler, bu Ortodoks anlayışlarca tasvip görmekte; bir kurtuluş ümidi halini almaktadır. Ancak bu ona göre yersiz bir beklentidir. Zira çözüm, küresel ekonomi koşulları altında çevreyi kurtarmaya aday mitik bir global topluluk düşüncesi değil, bireysel yarar temelinde yükselecek bir yerellik anlayışıdır. Ona göre serbest pazarın bu optimali ortaya çıkarma yeteneği vardır. Bu bir 'görünmez el' argümanı olsa bile, hızla yıkıma uğramakta olan çevre için denenmeye değer bir yoldur (Huffman, 1992: 349-371).

Serbest piyasa çevreciliği, kendi argümanını büyük oranda politik sistemin başarısızlığı üzerine kurmuştur. Nitekim bu düşüncenin savunucularından Anderson ve Leal'e göre politik sürecin mükemmel, hatta kabul edilebilir ölçüde işlediğine inanmak için pek az sebep vardır. Çünkü politikacılar ve bürokratlar, siyasi baskı gruplarına hitap ettikleri ölçüde ödüllendirilirler. Nüfusun çoğunluğunu oluşturuyor olsalar bile, organize olmamış çıkarların dikkate alınacağına hiçbir garantisi yoktur (Anderson ve Leal, 1996: 23).

Liberal iktisadi öğretinin Smith'ten bu yana en bilinen varsayımı şudur: Özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğüne dayalı bir ekonomide, piyasa fiyatları, kendi çıkarını düşünen bireylerin eylemleriyle toplumun refahını bütünleştirir. Bir müteşebbis sadece kendi çıkarının gerektirdiği eylemlerde bulunurken hiç niyet etmediği halde , toplumun iktisadi refahını da artırır.

Gwartney ve Stroup'a göre (1996) özel mülkiyet, akıllı bir yönetimi teşvik eder. Öyle ki eğer mülkiyet sahibi malını gereğince koruyamaz ve başkalarının suistimaline göz yumarsa, değer kaybını sineye çekmek zorunda kalır. Devletin veya geniş bir insan topluluğunun ortak mülkiyetine bırakılmış olan bir malın özenle kullanılmasını gerektirecek motivasyon çok zayıftır. Özel mülkiyet hakkı, kaynakların gelecek endişesiyle daha akılcı kullanılmasını ve niteliklerinin geliştirilmesi için insanları teşvik eder. Niteliği geliştirilen kaynak, hem bugünkü hem de gelecekteki gelirin kaynağıdır. Özel mülkiyetin bu koruyuculuk fonksiyonunun hayvanlar üzerindeki mülkiyet örnek olarak gösterilebilir. Çeşitli hayvanlar (at, sığır vs.) özel mülkiyet konusu olmaları sayesinde gelecek için de korunurlar. Oysa özel mülkiyet konusu olmayan balina, yaban sığırı, kunduz gibi hayvanlar adeta bir katliama maruz kalırlar. Bu tezi doğrulayan vakalardan birisi, Kenya'daki fillerin durumudur. Bir zamanlar Kenya'da filler özel mülkiyet alanı dışında tutulan bölgelerde yaşarlardı. Kenya hükümeti, turizm dışında fillerin, fildişi peşindeki kaçak avcılara karşı korunmalarını kararlaştırmıştır. Bu uygulamanın başlatıldığı ilk on yıl sonunda fil sayısının 65 binden 19 bine düştüğü görülmüştür. Buna karşılık fildişi ticaretini serbestleştiren ve fillerin yaşadığı araziye yerli halkın özel mülkiyet alanına sokan Zimbabwe'de fil sayısı 30 binden 43 bine çıkmıştır (Gwartney ve Stroup, 1996: 35-38).

Bu yazarlara göre özel mülkiyet, insanları, mevcut kaynaklarını daha iyi korumaya ve kısıtlamaya başladıkları andan itibaren de alternatiflerini aramaya teşvik eden bir işleve sahiptir. Özel mülkiyet düzeninde kaynaklar kısıtlamaya başladığında fiyatı yükselişe geçer. Fiyat yükselişi ise, başkaca alternatiflerin araştırılmasını teşvik eder. Bu duruma örnek olarak 19. yüzyılın ortalarında, o zamanın en önemli aydınlanma kaynağı olan balina yağı gösterilmektedir. Balina yağının tükeneceği korkusu balina yağı fiyatlarını yükseltmiş ve alternatif enerji kaynağı olan petrolün üretimini zorlamış ve böylece balina yağı krizi sona ermiştir (Gwartney ve Stroup, 1996: 38).

Sonuç olarak sorunun çözümü, devlet müdahalesinde değil, serbest piyasadadır. Gwartney ve Stroup'un tezlerine katkı yapabilecek bir başka tez Hardin'e aittir.

Garret Hardin'e göre çevre sorunlarının temel nedeni çevresel kaynakların çoğu kez ortak mülkiyete konu olması, diğer bir deyişle, sahihsiz olmasıdır. Örneğin, ortak mülkiyet düşüncesinin çevre üzerindeki somut zararlarından birisi, okyanuslar üzerinde gözlenmektedir. Okyanusların sahihsizliğinden ötürü, binlerce balık türü ve diğer deniz canlıları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Bu durumun önüne geçilmesi ancak ortak mülkiyet düşüncesinin terki ve yeni bir sorumluluk anlayışının-örneğin serbest girişlerin önlenmesi gibi- getirilmesiyle mümkün olabilir (Hardin, 1968)*.

Serbest piyasa çevreciliğinin temsilcilerinden olan Lynch ve Alcorn'a göre, çevre değerleri için, kullanım hakkı ve benzeri ayrıcalıklar getirilerek ortak kullanım düşüncesi terkedilmelidir. Çünkü, hiç kimseye ait olmayan aynı zamanda herkese aittir. Bu yazarların bildirdiğine göre; tarihi kayıtlar, kamu malı/devlete ait mal niteliğindeki yerlerin çevresel tahripten kurtarılamadığını göstermektedir. Örneğin İngiltere'nin Hindistan'ı kolonize etmesinden ve ormanlarını merkezi bir kontrol altına almasından önce, binlerce yıl yüksek sayıdaki bir nüfus tarafından kullanılmasına rağmen, Hint ormanları biyolojik yönden zenginliğini koruyabilmiştir. Buralarda yaşayan yerel otoriteler ve prensler sıkı bir yerel orman yönetimiyle -vergi, bölge sınırlaması ve benzeri yöntemlerle- bunu sağlamışlardır. İngiliz yönetimi, topluluk idaresine dayalı bu yerel kurumları ortadan kaldırarak, ormanları devlet idaresine sokmuştur. Bu nedenle, sözkonusu yerler de facto olarak girişin serbest olduğu yerler haline gelmiştir. Bu tarihten sonra Hint ormanlarındaki tür çeşitliliğinin oldukça azaldığı gözlenmiştir. Bu durum göstermiştir ki toplulukların kendi varlıklarını korumaları, kamusal kontrolden daha etkin olarak işlemektedir (Lynch ve Alcorn, 1994)*.

Çevre sorunlarına karşı, pazar yönelimli çözümlerin üretilebileceği diğer bir alan olarak çeşitli su kirlilikleri gösterilmektedir. Taylor'a göre kamusal nitelikli kaynakların özelleştirilmesi, İngiltere nehirleri örneğinde mükemmel sonuçlar üretmiştir. İngiltere'de bir gölün veya nehirin bir kısmı üzerinde balık avlama hakkı, alınıp satılabilir ve ticarete konu edilebilir bir özel mülkiyet hakkıdır. Bu özel mülkiyet düzeni Taylor'a göre, İngiltere'de yalnızca aşırı avlanma sorununu gidermekle kalmayıp, İngiliz nehirlerinin önemli ölçüde temiz kalmasını da

sağlamıştır. İngiltere’de avlanma hakkına sahip kimseler kendi avlanma sahalarını kirletenleri mahkemeye vermekte ve çoğu kez davalarını kazanmaktadırlar (Taylor, 1992)*.

SONUÇ

Liberal kapitalist bakış açısından, çevre değerleri birer iktisadi kaynak olmaktan öte bir anlam taşımamaktadır. İnsan merkezli bu bakışa göre doğal kaynakların bizatihi kendi ontolojilerinden kaynaklanan bir değerleri olduğu kabulü yoktur. Bu bakış açısından çevresel değerleri korumanın yegane gerekçesi insan ihtiyaçlarını karşılamaktır. Diğer bir ifadeyle korunmaya değer olan, ancak insan için faydalı değildir.

Liberal kapitalizmin çevresel değerlerin sürdürülebilirliği için bulduğu formül, liberal ekonominin kurallarına uygun biçimde işletilecek olan ‘serbest piyasa çevreciliğidir’. Serbest piyasa çevreciliğinin temel argümanı, devletin ve kamunun bu kaynakları korumada başarısız olduğudur. Onlara göre bu başarısızlığın temel nedeni kamunun, özel mülkiyet sisteminde olduğu gibi, ‘sahip çıkma’ dürtüsü ortaya çıkarmamasıdır. Sahip çıkma dürtüsü bulunmaması durumunda ise, çevresel değerlerin yeterince korunması söz konusu olamaz.

Serbest piyasa çevreciliği bu bağlamda, doğal kaynaklar üzerinde özel mülkiyetin tam olarak tesisini önermektedir. Doğal kaynakların özel mülkiyete konu edilmesi durumunda bireyin veya grupların bunları kendi mevcut ve müstakbel menfaatlerini düşünerek koruyacakları varsayılmaktadır. Eğer böyle davranmaz ise piyasanın kendisini cezalandıracağı söylenmektedir.

Bize göre bu düşüncenin, fiziki olabilirliği tartışması bir kenara, yumuşak karnını tam olarak bu varsayım oluşturmaktadır. Zira bu varsayım, bireyin her zaman rasyonel karar alacağı, diğer bir ifadeyle, bir ‘homo-economicus’ gibi davranacağı düşüncesine dayanmaktadır. Bir kere, bireyin kendi tasarrufu altında olan şeyler için her zaman doğru karar vereceğini veya kendi zararına asla çalışmayacağını varsaymak, bireyin akıldışı davranabilme olasılığını küçümsemektir. Örneğin, kişinin kendi bahçesindeki kalori değeri düşük; ancak, yürüttüğü tarımsal faaliyetin devamı için ekolojik değeri yüksek olan ağaçları odun yapmak için kesmesi pekala olasıdır. Bu durumda piyasa tarafından cezalandırılıp cezalandırılmayacağı kişinin pek umrunda olmayabilir. Öte yandan bir ağacın yetişmesi için uzun bir zamanın gerektiği ve ağacın sahibi dışındakiler için de dışsal fayda yarattığı -havayı temizlemek, yağış rejimini düzenlemek gibi- göz önüne alınırsa, ekolojik açıdan uğranılan yaşamsal kayıp nasıl telafi edilecektir? Kesilenin yerine yenisini dikmesi için piyasa mekanizmasının teşviki yeterli olabilecek midir?

* İlgili kaynaklar internetten alındığı için sayfa belirtilmemiştir. Zira asıl metindeki sayfa ile internette düzenlenen sayfaların birbirini tutmaması olasıdır.

Diğer yandan liberal kapitalizmin insanın rasyonel bir varlık olduğuna ilişkin varsayımı doğru olarak kabul edilse dahi, sözkonusu rasyonel kararların ekolojik sistem açısından olumlu sonuçlar doğurabileceği şüphelidir. Zira, insan merkezli bakış, insanın rasyonel bir varlık olduğu varsayımıyla daha da pekişmektedir. Kartezyen özne-nesne ayrımı sonucunda ortaya çıkan doğanın ötekileştirilmesi, araçsallaştırılması, ekonomik bir araç olarak telakki edilmesi varlığını sürdürdüğü gibi insani fayda açısından tanımlanan rasyonalite düşüncesi, insanın doğaya daha fazla hakim olması ve onu daha çok tahrip etmesi sonucunu doğurmaktadır. Karar, insan açısından rasyoneldir. İnsani amaçlar kısa erimli olup, uzun vadede ekolojik sistemde yaratacağı tahribatlar rasyonel birey açısından önemli değildir. Liberal kapitalizmde birey açısından önemli olan, kendi faydasının maksimizasyonudur. Bunun ekonomik anlamı , kar maksimizasyonudur.

Ülgener'in de belirttiği gibi, kapitalizmin özü rasyonel bir hesapla sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Başlıca amaç, elde edilen karın lüks tüketimlere ayrılması değil (ortaçağ ekonomilerinde de kar elde ediliyordu, fakat bu elde edilen kazanç lüks nitelikli tüketime harcanıp sermaye birikimine tahvil edilmiyordu) en rasyonel şekilde sermaye birikimine tahvil edilmesidir (Ülgener,1991:54).

Kısaca, liberal kapitalizmin parçanın (birey) faydasının bütünü (toplum-çevre) faydasını sağlayacağına ilişkin ön kabulü geçersiz olduğu gibi, Kartezyen ikicilik sonucunda ortaya çıkan, öznenin doğaya verdiği zararı maskelemek gibi ekolojik açıdan olumsuz bir fonksiyona sahiptir.

Sonuç olarak doğal kaynakların geleceği, kişilerin keyfi olması her zaman ihtimal dahilinde olan kararlarına bırakılmamalıdır. Ancak bunun alternatifi, kamu adına kamu eliyle işletilen bir tahrip düzeni de olmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Anderson&Leal (1996) *Serbest Piyasa ve Çevrecilik*, LDT Yayını, Ankara.
- Bumin,Tülin (1996) *Tartışılan Modernlik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, Jean (1997) *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Capra, Fritjof (1992) *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, Çev. M. Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Gorz, Andre (1995) *İktisadi Akıl Eleştirisi*, Çev. I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gwartney&Stroup (1996) *Temel Ekonomi*, Çev. Y. Aslan, LDT Yayını, Ankara.
- Huffman, James (1992) "Protecting The Environment From Orthodox Environmentalism", *Harvard Journal of Law&Policy*, Vol.15, Issue 2, s.349-371.

- Hardin, Garret (1968) “The Tragedy of The Commons”, *Science*, Vol.162, *American Association for the Advancement of Science* (www. Hotbotcom. file://A/ Tragedy Commons.html.)
- Kovel, Joel (1994) *Tarih ve Tin*, Çev. H. Pekinel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lynch&Alcorn (1994) “Conservation Performance Under Public Tenure”, *Natural Connections, Island Prees* (www.hotbotcom.file://A/ Conservational Performance.html)
- Macdonald&Myres (1998) “Could Capitalism Ever Be Environmentally Sustainable”, *New Internationalist*, Nov 98, Issue.307, s.307.
- Poole, Ross (1993) *Ahlak ve Modernlik*, Çev. M. Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sartori, Giovanni (1996) *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. T. Karamustafaoglu - M. Turan, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Taylor, Robert (1992) “Economics, Ecology And Exchange: Free Market Environmentalism,” *Human Studies Review*, vol.8, no.1 (www.hotbotcom.file://A/Economics Ecology Exchange.html).
- Ülgener, Sabri (1991) *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul.
- Yayla, Atilla (1998) *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Zohar, Donah (1998) *Kuantum Benlik*, Çev. Seda Kervanoğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul.